

Ny bok om norsk-tysk historie

Norge returnerte jøder til nazistene

Både før og etter
Krystallnatten i 1938
avviste Norge jødiske
flyktninger fra
Tyskland og sendte
dem tilbake, rett
i armene på nazistene.

Aftenpostens
korrespondent
AASMUND WILLERSRUD
Berlin

Bare 2000 politiske flyktninger som rømte fra Hitler-regimet i 1930-årene – flest jøder og venstreradikale – slapp inn i Norge før okkupasjonen, og selv de var lite velkomne blant nordmenn. Sent som i 1938 hadde ikke norske justismyndigheter noen betenkeligheter med å sende jøder tilbake til Tyskland, der det ifølge dokumentene kun ventet dem en «omskoleringsleir».

«Bortsett fra at vedkommende er jøde, er han egentlig ikke forfulgt i sitt hjemland»

Justisdepartementets politikkontor

Dette sørgelige kapittel i den norsk-tyske historie beskriver historikeren Einhart Lorenz, for tiden professor ved Humboldt-universitetet i Berlin, i den nye boken «Tyskland og Norge. Den lange historien» som presenteres for statsminister Kjell Magne Bondevik i Berlin i dag. En rekke historikere og skribenter har bidratt til å trekke de lange linjene i de to lands historie. Boken springer ut av et historikerseminar som Utenriksdepartementet tok initiativ til for to år siden, og utgis nå samtidig på norsk og tysk.

Hitlers maktovertagelse i 1933 og innlemmelsen av Østerrike og tsjekkiske om-

råder i 1938 førte til at en halv million mennesker ga seg på flukt fra det nazi-styrt Sentral-Europa. 95 prosent var jøder, og bare en brøkdel av dem forsøkte å ta seg til utkantlandet i nord. Men de få politiske flyktningene som kom, blant dem senere markante skikkelser som Leo Eitinger, Max Tau, Berthold Grünfeld, Rolf Nesch, Kurt Schwitters og venstreradikaleren Willy Brandt, møtte i begynnelsen en kald skulder. Innvandrerne ble sett på som en belastning og uønskede konkurrenter på arbeidsmarkedet. Fremfor alt var Norge redd for å importere det som ble kalt et «jødeproblem».

Professor Einhart Lorenz har i flere år forsket omkring de tyske emigrantene til Norge, og sier til Aftenposten at noen av argumentene som ble brukt mot flyktningene under saksbehandling hos norske innvandringsmyndigheter, var som tatt rett ut av 1930-årenes rasetenkning i Tyskland.

«Bortsett fra at vedkommende er jøde, er han egentlig ikke forfulgt i sitt hjemland», het det i dokumentene til en asylsøker. I mappen til en annen: «Det verste som kan skje med denne personen, er at han kommer i arbeidsleir. Og som vi alle vet, liker ikke jøder å arbeide». Jødiske barn var «det verste vi kan få, for dem blir vi ikke kvitt igjen», og man mente uttrykkelig at de senere kunne komme til å danne «uønskede innslag i den norske befolkning».

Sitatene er hentet fra dokumenter i Justisdepartementets politikkontor, der

Lorenz har funnet det viktigste kildematerialet for den norske del av denne historien, som også er grundig behandlet i hans bok «Exil in Norwegen», som kom ut på tysk i Baden-Baden i 1991.

– Det fantes en latent antisemittisme i flere kretser i Norge i 1930-årene, blant annet i Bondepartiet, men den var ikke aggressiv som i Tyskland og Østerrike, forteller Lorenz. I Arbeiderpartiet var det en utbredt oppfatning at jødene kunne dra til Palestina, mens Norge burde prioritere de politiske, mest venstresosialistiske flyktningene fordi de ikke hadde noe hjemland å søke ly i.

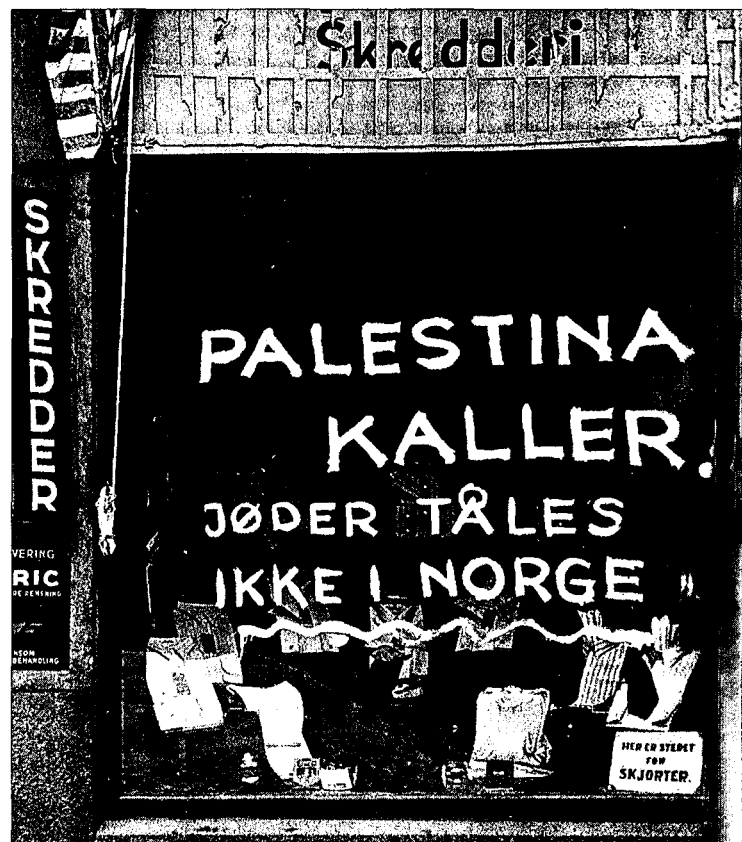
Holocaust ukjent

Lorenz er den første til å påpeke at de norske myndigheter som midt i 1930-årene avviste jødene og sendte dem tilbake til det som skulle vise seg å bli den visse død, ikke kjente til den kommende Holocaust, masseutryddelsen av jøder. De færreste i Norge forsto hvilket uhyre som virkelig utviklet seg i Tyskland. Det gjorde heller ikke jødernes egne organisasjoner, som lenge tonet ned farene ved nazismens mordriske natur. Norge var heller ikke «verst» av de nordiske land. I Sverige var antisemittismen adskillig sterkere, og svenske studenter holdt store protestaksjoner mot jøde-innvandringen. At dette ikke skjedde i Norge, sørget organisasjonen Mot Død for, mener Lorenz.

Derfor er det nok urettferdig å klandre nordmenn og norske myndigheter spesielt for at de ikke forsto.

«Det verste som kan skje med denne personen, er at han kommer i arbeidsleir. Og som vi alle vet, liker ikke jøder å arbeide»

Justisdepartementets politikkontor

Jødehat. Antisemittisk propaganda malt på forretningsvindu i Oslo høsten 1940. Også før krigen var norsk skepsis til jøder utbredt, ikke minst på offisielt hold. FOTO: SCANPIX/KRIGSARKIVET

Men dokumentene inneholder formuleringer som virker klart fremmedfiendtlige, for eksempel frykten for at «Norge kunne bli Europas rasemessige søppekasse». Etter Krystallnatten 9. november 1938 innførte Norge visumplikt for jøder, og... inntaket sank til det halve.

Regjeringen Nygaardsvold og dens justisminister Trygve Lie førte en politikk overfor landflyktige som gjorde Norge internasjonalt beryktet for manglende forståelse, heter

det i boken. Kritikerne var ikke mange, heller ikke i norsk presse. Einhart Lorenz forteller at den tyske sendemann i Oslo var såre tilfreds med det han leste i norske aviser, særlig Nationen og Morgenbladet.

Impulser

De få rent politiske flyktninger som slapp inn, fikk imidlertid betydelig frihet til å utfolde seg i Norge. Mange av dem ble påvirket av den politiske kultur. For eksempel gjorde det inntrykk på Willy Brandt at han fikk oppleve en form for solidaritet som var ukjent i det polariserte Tyskland, forteller Lorenz. Da norsk politi forsøkte å utvise Brandt, slo selv politiske motstandere

innen Arbeiderpartiet ring om den nødstilte 19-åringen som hadde forsøkt å dreie norsk sosialdemokrati mot venstre.

Trass i det trange nåløye i Norge, utviklet eksilet seg for mange til et gjensidig fruktbart samarbeide i både politiske og akademiske miljøer, konkluderer professor Lorenz.

Willy Brandt var ikke den eneste som vendte hjem etter krigen og kjempet seg frem til en rolle i det politiske liv. Men her gjenstår ennå mye forskning, sier Lorenz, ikke minst om hvordan «remigranter» fra Norge og det øvrige Skandinavia ble brikker i DDRs politiske spill og etterretningsvirksomhet.

Hansatiden ble en kraftlinje til Europa

Hanseatene åpnet handelsveien til Finnmark og la grunnlag for norsk bosetning der.

Berlin

Den nye historieboken påviser at forholdet til Tyskland helt siden middelalderen har vært en kraftlinje som har formet norsk kultur, økonomi, religion og samfunnsliv.

– Uten hanseatene er det ikke sikkert Finnmark ville vært norsk i dag, hevder Arnved Nedkvitne, som presenterer et nytt og positivt syn på hansatiden i Norge. Dette er stikk i strid med den gamle norske historikerkolen som mente disse tyske handelsmenn drev landet i hendene på dansk kongen. Nedkvitne konkluderer tvert i mot med at

hanseatene ga Norge en uunnværlig kanal til det europeiske marked, og drev en handel som dannet selve grunnlaget for bosetningen i Nord-Norge.

Rikt samkvem

Gjennom knapt 200 sider gjennomgår og dokumenterer bokens forfattere et århundrelangt samkvem som har vært så rikt og mangfoldig at denne historien ligger der som et solid grunnlag når norske myndigheter nå tar initiativ for å gjenopprette interessen og intensivere kontakten med Tyskland.

Okkupasjonen førte til en massiv norsk reorientering mot den engelsktalende verden, og skepsis mot tyskere etter krigen har sittet dypt i Norge enn i noe annet europeisk land, heter det.

Den korte epoken fra 1940 til 1945 har kommet til å dominere historien om forholdet mellom de to land. Den nye boken forsøker å trekke lengre linjer, både før og etter krigen.

Flere artikler går inn i Tysklands rolle i industrialiseringen av Norge. Mens Inge Lønning tar for seg arven fra Martin Luther, med de religiøse forbindelseslinjer helt opp til i dag, påviser John Petter Collett hvordan reformasjonen førte til brudd i den direkte akademiske kontakten med Tyskland.

Før hadde universitetene i Rostock og Greifswald vært innfallsporten til det katolske Europas lærdomskultur for norske prelestudenter. Nå ville dansk kongen samle denne utdannelsen i København.

At Goethes Faust var forbilde for Ibsens Peer Gynt er knapt noen nyhet for litteraturhistorikere, men Inge Sagmo gir en oversiktlig gjennomgang av den filologiske metode som angivelig beviser sammenligningen.

Brandt-epoken

Etterkrigstidens politiske samkvem domineres selvfølgelig av Willy Brandt-epoken, og Hans Otto Frøland går i sin artikkel inn i den historiske bakgrunn for det som stadig er Norges fremsatte sikkerhetspolitiske anliggende i Europa: Tyskland som medspiller og kanal inn til beslutningsfora hvor Norge ikke er med.

Her leser vi blant annet hvordan utenriksminister Brandt i slutten av 1960-årene benyttet seg av den «norske kanal» for å fremme

den nye østpolitikk han senere fikk Nobels fredspris for.

Utenriksminister John Lyng ble bedt om å bruke sine kontakter i Øst-Europa for å formidle Bonn-regjeringens nye politikk. På denne tiden fikk Norge økt tillit til Vest-Tysklands politiske intensjoner.

Nasjonalisme

Nils Morten Udgaard skriver at det han kaller norsk stormaktsskepsis og «tilbaketrekning til en defensiv nasjonalisme som hele tiden har preget norsk utenrikspolitikk» kan skyldes forskrækkelsen over at de to ytre hovedpoler i Norges historie, Tyskland og England, har vært i krig med hverandre to ganger i dette århundre.

aa.will@worldmail.com